

ГЕРМЕНЕЎТЫЧНЫ МЕТАД І МЕТАДАЛОГІЯ РЭДАГАВАННЯ

М. У. Пыка

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
вул. Кальварыйская, 9, 220004, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
redactor.mv@gmail.com*

*Навуковы кіраўнік – С. В. Зелянко, кандыдат філалагічных навук,
дацэнт*

У межах даследавання разгледжана значэнне герменеўтыкі для канфесійнай журналістыкі. Мэта даследавання – выявіць асаблівасці чытацкай герменеўтыкі медыятэкстаў, змешчаных у канфесійных перыядычных выданнях Беларусі. Даследаванне падымае пытанне, надзвычай важнае для канфесійнага жыцця і ўзаемадзеяння: чаму часам прадстаўнік адной канфесіі не разумее думак прадстаўніка іншай канфесіі? Адказаць на гэта пытанне цяпер вельмі своєчасова: канфесійная перыёдыка перажывае сёння перыяд свайго росквіту, ёй цікавяцца розныя людзі, – а значыць, яна мае патрэбу ў якасных матэрыялах, зразумелых і цікавых шырокаму чытачу.

Вынікі даследавання будуць карысныя рэдактарам і журналістам і маюць практычную каштоўнасць, бо заяўляюць новы, герменеўтычны, аспект сучаснай метадалогіі рэдагавання.

Ключавыя словы: герменеўтыка; герменеўтыка медыятэксту; узаемапаразумеўнае аўтара і чытача; інтэрпрэтацыя канфесійнага веравучэння; беларуская канфесійная перыёдыка; герменеўтычны аспект рэдагавання; метадалогія рэдагавання.

THE HERMENEUTIC APPROACH AND EDITING METHODS

M. V. Pyka

*Belarusian State University,
9, Kalvariyskaya Str., 220004, Minsk, Republic of Belarus
Corresponding author: M. V. Pyka (redactor.mv@gmail.com)*

Scientific supervisor – S. V. Zelenko, PhD in Philology, Associate Professor

This study examines the significance of hermeneutics for confessional journalism. The aim of the research is to reveal the peculiarities of reader's hermeneutics in the media texts published in the Belarusian confessional

periodicals. The study raises a question extremely important for confessional life and interaction: why sometimes a representative of one denomination does not understand the thoughts of a representative of another denomination? It's high time to answer this question as confessional periodicals in Belarus are experiencing a period of their prosperity today. Different people are interested in them, which means: they really need high-quality materials that would be clear and interesting to the general reader.

The results of this study will be useful for editors and journalists. They have practical value, as they state a new, hermeneutic, aspect of modern editing methodology.

Key words: hermeneutics; media text hermeneutics; mutual understanding between the author and the reader; interpretation of confessional doctrine; Belarusian confessional periodicals; hermeneutic aspect of editing; editing methodology.

Такое адносна новае для нас паняцце, як герменеўтыка, мае на-самрэч немалую гісторыю. І, хаця ў паўсядзённым жыцці мы таго не ўсведамляем, тым не менш кожны дзень сутыкаемся з тым, што і ўяўляе сабой герменеўтычнае пазнанне рэчаіснасці. Гэта значыць, што мы павінны яе тлумачыць і інтэрпрэтаваць, а перадусім – разумець.

Акрамя таго, цяпер становіцца вельмі важным не захлынуцца ў вялікім патоку інфармацыі з яго тэндэнцыяй да падмены асобных паняццяў і спробамі герменеўтычнага перагляду гісторыі, жыцця, поглядаў, выражаных праз мову, які нам прапаноўвае сучаснасць. Ад нашага асэнсаванага стаўлення да звестак, іх правільнага дэкадзіравання ў многім залежыць поспех камунікацыі. А – з іншага боку – няўменне даносіць свае думкі так, каб іх правільна зразумелі, заўсёды нясе пагрозу ўзаемапаразуменню аўтара і чытача.

Паходжанне тэрміна «герменеўтыка», даволі нестандартнае і цікавае, бо ўзыходзіць да старажытнагрэчаскай міфалогіі. Згодна з ёй, некаму трэба было даносіць да людзей тое, пра што ім паведамляюць багі. Лічылася, што воля багоў заўсёды перадаецца імі або незразумелымі словамі, або на невядомай мове, адказным за пераклад чаго ў Старажытнай Грэцыі быў адзін з багоў, сын Зеўса Гермес. Паралельна існавала меркаванне аб перакладчыцкіх здольнасцях паэтаў (так, да прыкладу, думаў Платон), якія таксама мелі магчымасць чуць багоў і перадавалі людзям іх прамовы. Але, нягледзячы на ​​неабходную тонкасць светаўспрымання паэтычных асоб, іх асаблівае бачанне рэчаіснасці, пэўную сувязь з іншай рэальнасцю, назва мастацтва пера-

дачы і тлумачэння ўспрынятага – герменеўтыка – пайшла ад імя абсалютна канкрэтнага міфалагічнага персанажа, ужо згаданага знакамітага вясніка багоў і людзей Гермеса.

У Сярэднявеччы герменеўтыка пачала распаўсюджваць сваё вучэнне таксама на тэксты (у прыватнасці – тэалагічныя), іншымі словамі – на вербалізаванае. Гэта значыць, што аб’ект даследавання герменеўтыкі паступова пашыраўся, а мэтай герменеўтычнага доследу інтэрпрэтатара становілася ўжо не столькі адекватнае перакладанне сказанага на зразумелую мову, колькі «“правільнае” ці нават “выпраўляючае” тлумачэнне тэксту і яго “сапраўднае” разуменне» [1, с. 12], па магчымасці, зразумела, адарванае ад уласна чытацкіх або інтэрпрэтатарскіх псіхалагічных перадумоў.

Тут бачыцца неабходным адразу асвятліць выкарыстанне двукоссяў аўтарам цытаты Я. Г. Фогелерам. Ва ўмовах пэўнай сацыяльнай няроўнасці частка сярэднявечнага грамадства заставалася непісьменнай і ў большасці выпадкаў не магла самастойна зразумець напісанае – патрабавалася дапамога дасведчаных «сяброў». Яны, у сваю чаргу, тлумачылі тэксты кожны сваім метадам, да таго ж часта зыходзячы з уласных уяўленняў і мэт, якія ставілі перад сабой (ці якія ставіліся перад імі). Такія вольныя тлумачэнні, асабліва калі яны тычыліся сферы незямнога, трансцэндэнтнага, быцця, дазвалялі хутка дасягнуць любога пажаданага, бо шлейфам за імі цягнулася панаванне над розумамі слухачоў, якія ў сілу абставін павінны былі прымаць на веру ўсё ім патлумачанае. Такім чынам можна было нават маніпуляваць людзьмі.

Зразумела, ніхто не хацеў заставацца ў дурнях. Каб пазбегнуць такой непрадугледжанай сітуацыі, «тыя ці іншыя крыніцы знішчаліся, кнігі паліліся, забараняліся, стварэнне новых пісьмовых крыніц падвяргалася папярэдняй цэнзуры, жорсткаму кантролю» [Тамсама, с. 13]. У такіх умовах непадрыхтаванаму і недасведчанаму чытачу заставалася толькі самому навучацца грамаце, расшыраць межы ведаў, памяншаць культурны бэкграўнд з больш адукаваным насельніцтвам і крытычна ставіцца да таго, што з’яўлялася перад вачыма ці ўспрымалася на слых. Хаця і тое не становілася панацэяй: навучанне патрабавала часу, а многім увогуле не давалася, да таго ж самі тэксты былі не самымі простымі для разумення.

Такой, да прыкладу, была ўласна тэалагічная герменеўтыка. Яна азнаменавала сабой наступны і, напэўна, самы працяглы і цікавы этап у развіцці герменеўтычнага светапазнання, бо, як і тады, і цяпер паўстаюць

сур'ёзныя пытанні адносна дарэчнасці выкарыстання і інтэрпрэтацыі людзьмі фрагментаў веравучэння.

Гістарычна тэалагічная герменеўтыка датычылася ці каталіцызму (перыяд з позняга Сярэднявечча), ці пратэстантызму ў класічным яго варыянце (перыяд з Рэнесансу і асабліва – час Рэфармацыі). У тым і другім выпадку праблема герменеўтыкі ў Царкве зводзілася да разумення Бібліі. А сёння мы, чытачы, інтэрпрэтуем не толькі яе, але і канфесійныя медыятэксты, якія перадусім правяраюць рэдактары адпаведнай перыёдыкі.

Таму праца рэдактара з тэкстам не павінна абмяжоўвацца толькі фармальнай яго праўкай (арфаграфічныя, пунктуацыйныя памылкі). Вельмі важнае значэнне тут набывае ацэнка сэнсавай і лагічнай пабудовы твора, выяўленне адпаведных сувязей, бо першае, што ўспрымаецца падчас азнаямлення з тэкстам, – гэта яго структура і сэнс. Думкі, якія ўзнікаюць у галаве падчас прачытання, малюнак, што суправаджае іх, маюць для чытача значна большую каштоўнасць за знойдзеныя, непрынцыповыя для разумення тэксту, памылкі, якія да таго ж не заўсёды заўважныя.

Гэта ў многім вырашальны момант – чытацкае ўспрыманне выдання праз медыятэксты, якія яго напаўняюць: тое адыгрывае вялікую ролю ў дзейнасці рэдакцыі, яе фінансавай і іміджавай паспяховасці. Праверка матэрыялаў на такія канцэптualныя рэчы, як адпаведнасць рэдакцыйнай палітыцы, сэнсавая і герменеўтычная адэкватнасць, логіка выкладання думак, іх абгрунтаванасць – абавязковая ўмова для апублікавання гэтых матэрыялаў. І кантэнт-менеджмент на сёння не проста прыгожыя словы, а папулярны сродак прасоўвання СМІ. Нельга не пагадзіцца, што ад успрымання яго менавіта як сукупнасці твораў (дакладней было б сказаць у нашым выпадку – тэкстаў), іх герменеўтыкі, эмоцый чытача залежаць рэакцыі апошняга і, адпаведна, стаўленне да СМІ.

Дарэчы, трэба акрэсліць розніцу паміж сэнсавай і герменеўтычнай адэкватнасцю медыятэкстаў. Звернемся дзеля гэтага да двух неад'емных складнікаў у рэдактарскім аналізе па К. М. Накаракавай [гл. 2, с. 29]. Гэта ўдакладненне задумы аўтара і прагназаванне вынікаў чытання з улікам пазатэкставых ведаў мэтавага чытача. Першы складнік, такім чынам, падразумявае ўстанаўленне сэнсавай адэкватнасці медыятэксту, другі – герменеўтычнай, а перафармулёўваючы – сэнсавай з боку чытача. У найлепшым выпадку рэдактар павінен прыйсці да высновы, што сэнсавая і герменеўтычная адэкватнасць медыятэксту ўвогуле прысутнічаюць і збольшага супадаюць. Гэта значыць, што чытач не

настварае там новых сэнсаў, не будзе ўспрымаць аўтарскі матэрыял скажона. Аднак чытач можа пабачыць у ім крыху больш за тое, што было ўкладзена аўтарам, і гэта кардынальна сэнс не зменіць.

Разгледзім прыклад.

«Он – ПастырЬ добрый, который защищает Своих овец и водит их на хорошие пастбища, а также к водам тихим. <...> Он всегда выслушает, поймет и поддержит Своих детей. Нам нужно просто уметь слушать Его голос» («Благодать», 2018, № 6).

«Добры пастыр – гэта той, хто сапраўды клапаціцца пра сваіх авечак. Больш за тое, гэта чалавек, каторы гатовы аддаць сваё жыццё за іх. Езус з’яўляецца гэтым Добрым Пастырам, таму што ведае кожнага з нас па імені. Адпаведна мы можам запытаць у сябе, ці ведаем мы голас Хрыста?» («Каталіцкі веснік», 2021, № 3).

Перад намі – два фрагменты з рэлігійных часопісаў, якія распавядаюць пра Хрыста як пра «Добрага Пастыра». Бясспрэчна, што ніякіх сэнсавых ляпсусаў тут узнікнуць не можа. Чытачу, як бы мы гэты вобраз ні паказалі (вылучана тлустым), будзе абсалютна зразумела адсылка да евангельскай прыпавесці пра добрага пастыра (Ян 10:1–16). І нават у галаву не прыйдзе падумаць, што Добры Пастыр насамрэч злы, а людзям жадае толькі дрэннага.

А, адносна такіх лексічных адзінак, як «водіць на хорошиє пастбища» і «клапаціцца пра сваіх авечак», разважаць прыходзіцца больш. Тут адбываецца тое, пра што мы ўжо казалі: чытач можа ўкласці ў гэтыя выразы сваё разуменне, успрыняць іх па-свойму, але магістральны сэнс твора ад гэтага нічога не страціць. І гэта нармальна. Інтэрпрэтацыі ўтрымліваюць як меркаванні аўтара ці іншых суразмоўцаў інтэрпрэтатара, так і ўласныя меркаванні апошняга [гл. 3, с. 44], – гаворыць Ю. Хабермас. Тэкст цяпер звернуты да рознай аўдыторыі, якая прапануе яму розныя інтэрпрэтацыі [гл. Тамсама, с. 46], – падтрымлівае яго П. Рыкёр. Адпаведна, хтосьці пабачыць у прыведзеных урыўках, што Бог павінен даць яму сям’ю, сяброў, забяспечыць працоўным месцам, талентамі, чым заўгодна. А для кагосьці Божае дбанне пра людзей накіравана на іх выратаванне, без прывязкі да зямных даброт. А яшчэ камусьці сэнс патлумачаць збоку. Тым не менш ні першае, ні другое, ні трэцяе не будзе перашкаджаць інтэрпрэтатарскаму лейтматыву: «клапаціцца», «абараняць», «любіць», «дапамагаць» і да т. п. Сэнс застанецца зразумелы, бо, нават упісаныя ў жыццёвую актуальнасць, далёка ад свайго веравучэння інтэрпрэтатары не адыдуць. Таму ніякага рэдактарскага ўмяшальніцтва тут не патрэбна.

Тым не менш такая магчымасць падымае надзвычай актуальнае для герменеўтыкі пытанне: што тады першасна – тэкст або яго сэнсы? Тэкст стварае сэнсы для аўтара і чытача, або сэнсы, укладзеныя ў тэкст аўтарам і чытачом, «робяць» гэты тэкст? Звычайна ў другім выпадку пакутуе аб’ектыўнасць, а тэкст становіцца заложнікам творчасці інтэрпрэтатара.

Э. Бэці ў сувязі з гэтым абуралася: «Сёння ўсе згодны з тым, што пазіцыя інтэрпрэтатара не можа быць чыста ўспрымальнай, што ад яго патрабуецца дзейснае паўторнае канструяванне. Аднак у гэтым кірунку заходзяць занадта далёка. <...> Не, сама па сабе формула цалкам бяскрыўдная; скажэнне адбываецца тады, калі ставяць пад пыталнік саму магчымасць дасягнення аб’ектыўных ведаў на шляху тлумачэння» [4, с. 43].

Тут аб’ектыўнасць, натуральна, зусім не такая, як у дакладных навуках ці ў прыродазнаўстве. Сацыяльна-гуманітарнае пазнанне на тое і ўнікальнае, але яно не беспрынцыповае. Так, Э. Бэці распрацоўвае сістэму чатырох прынцыпаў (канонаў), якімі павінен карыстацца герменеўт, каб у сваёй дзейнасці заставацца аб’ектыўным. Прытым трэці канон у гэтай сістэме не адмаўляе магчымасці існавання ўласна інтэрпрэтатарскага разумення тэкстаў, але гэтае існаванне дапускаецца з агаворкай.

Акрэслім, што гэта за каноны.

(1) *Канон герменеўтычнай аўтаноміі аб’екта*: «...Сэнс нельга ўкласці ў форму, якая яго ўтрымлівае (у тэкст. – *Аўт.*), інтуітыўна, самавольна, сэнс нельга... падкінуць, насупраць, ён павінен быць атрыманы з гэтай формы» [Тамсама, с. 29].

(2) *Канон сэнсавай звязнасці (прынцып цэласнасці)*: Адпавядае прынцыпу герменеўтычнага кола – цэлае разумеецца з частак і наадварот.

(3) *Канон актуальнасці разумення*: Інтэрпрэтатар мае права «перакласці чужую думку... ва ўласную жыццёвую актуальнасць» [Тамсама, с. 40], але (!) (гл. далей).

(4) *Канон герменеўтычнай сэнсавай адпаведнасці (сэнсавай адэкватнасці разумення)*: Інтэрпрэтатар павінен пры такім раскладзе «імкнуцца прывесці ўласную жыццёвую актуальнасць да найглыбейшай унутранай ўзгодненасці з пабуджэннем, якое зыходзіць ад аб’екта (тэксту. – *Аўт.*)» [Тамсама, с. 118–119].

Той прыклад з канфесійнай перыёдыкі, які мы разгледзелі раней, – адзін з самых простых выпадкаў у плане герменеўтычнага прачытання медыятэксту на ўзроўні яго фрагмента мэтавым чытачом. А калі чытач – абывацель, то можа займець месца сур’ёзная праблема, бо часам сэнс і

нават ідэя твора становяцца тут цёмнымі і церпяць скажэнні. А яшчэ больш цікава, калі чытач – прадстаўнік іншай канфесіі. Прыкладам такой сітуацыі і адпаведнай герменеўтыкі можа стаць спроба зразумець пратэстанцкі медыятэкст праваслаўным чытачом.

Радость всем людям [матэрыял з часопіса «Благодать», № 6 '19]

«Не бойтесь; я возвещаю вам великую радость, которая будет всем людям».

Это очень интригующие, странные, удивительные слова для любого человека, который не знал или ещё не знает сути происходящего. И не важно, были ли они обращены к пастухам, жившим 2000 лет назад, или эти слова услышал бы наш современник.

Я не уверен в точности исследований, которые говорят, что белорусы – одна из самых неулыбчивых и депрессивных наций в мире. Виной тому, на мой взгляд, не генетика, а объективные причины – все то, что происходило в прошлом и происходит сегодня в нашей стране. Мне не хочется верить таким исследованиям. Меня радуют улыбки людей на улице, смех детей. И для меня более важно другое. То, что белорусы являются частичкой человечества, а потому радость, обещанная ангелом «всем людям», предназначена и им! Давайте поговорим об этой радости.

Каждому дано знать, почему рождение Христа принесло радость всему миру. Потому что Сын Божий пролил Свою кровь и отдал Свою жизнь за всех людей! Именно для того Христос родился, чтобы всякий человек мог получить спасение.

Сегодня многие обретают эту небесную радость, потому что поверили в Сына Божьего, Иисуса Христа.

Гэты матэрыял мы (нагадаем) разгледзім з пазіцыі менавіта праваслаўнага чытача (гэта можа быць і рэдактар праваслаўнага СМІ), у якога ўзнікне шэраг пытанняў. Па-першае, некаторыя думкі аўтара ў тэксце не абгрунтаваны. Да прыкладу:

- «...исследований, которые говорят, что белорусы – одна из самых неулыбчивых и депрессивных наций в мире». Якія канкрэтна даследаванні пра тое гавораць?
- «...все то, что происходило в прошлом и происходит сегодня в нашей стране». А менавіта што? Добра яшчэ, што раней адзначана «на мой взгляд».

Згодна з гэтым і канон герменеўтычнай аўтаноміі аб'екта – «сэнс павінен быць узяты з тэксту» – на ўзроўні гэтых думак не працуе. А як яго ўзяць, калі ён зусім неакрэслены? Ёсць абстрактныя сцверджанні – але няма пацвярджэнняў, няма дэталей. І гэта яшчэ паўбяды, бо далей паўстае праблема на ўзроўні 2-га герменеўтычнага канона: цэлае разумеецца з частак, а часткі – з цэлага. І тут (гл. вылучанае тлустым) магчымы такія варыянты інтэрпрэтацыі:

– Выходзячы з высновы (*«Сегодня многие обретают эту небесную радость, потому что поверили в Сына Божьего, Иисуса Христа»*) і з таго, што беларусы дагэтуль застаюцца дэпрэсіўнымі і бязрадаснымі, атрымоўваецца, што яны пакуль яшчэ не паверылі ў Хрыста. Але тое будзе супярэчыць самой канцэпцыі выдання і рэлігійным поглядам чытачоў, якія па сумяшчальніцтве – вернікі;

– Калі ж абапірацца на першую заяву, уведзеную праз цытату (*«Не бойтесь; я возвещаю вам великую радость, которая будет всем людям»*), «всем людям» разумеецца літаральна. Тады беларусы з надыходам свята Божага Нараджэння павінны поўніцца вялікай радасцю (і невядома, на які тэрмін). Аднак у гэтай сітуацыі таксама заўважна ўнутрытэкставая супярэчнасць. Калі ўсё на самай справе так, то навошта ўвогуле верыць, каб атрымаць радасць? Яна ж і без таго даецца на Ражджаство.

Гэтыя моманты герменеўтычнага прачытання тэксту павінны быць выкрыты рэдактарам загадзя (калі выданне працуе для шырокай аўдыторыі), іх трэба трымаць у галаве, абмяркоўваць з аўтарам і адпаведным чынам ацэньваць / рэдагаваць тэкст: ці то пакідаць у ім толькі лінію з апісаннем свята, ці то адпраўляць тэкст на аўтарскую дапрацоўку (перапрацоўку).

Адзначым, што, калі б аўтар тэксту напісаў яго для сябе ці толькі для мэтавага чытача, не паўставала б праблемы адносна таго, як яго зразумее старонні – прадстаўнік іншай канфесіі. А ў такім выпадку ў аўтара «не можа быць ніякай упэўненасці, што ён і яго суразмоўца выходзяць з адных і тых самых дапушчэнняў і практык» [3, с. 43]. Пры рэдакцыйнай палітыцы, скіраванай на павелічэнне аўдыторыі, на плечы рэдактара ўскладаецца вялікая адказнасць, бо ён павінен праводзіць самую шырокую «праверку розных версій на праўдападобнасць» [3, с. 47], падыходзіць да апошняй з розных бакоў, з пазіцыі розных чытачоў, каб паміж імі і аўтарам хоць у нейкай ступені ўсталявалася ўзаемапаразуменне.

У прыведзеным тэксце праваслаўны чытач знойдзе і іншыя сэнсавыя хібы (гл. падкрэсленае ў тэксце). Тут думка аўтара яму не зусім ясная,

яе можна было б змястоўна расшырыць, разгарнуць. Інакш літаральна атрымоўваецца, што менавіта таму людзі радуюцца, што Хрыстос папакутаваў і памёр, а таму мы цяпер выратаваны. Бясспрэчна, з пратэстанцкай сатэрыялогіяй гэта думка стасуецца, аднак праваслаўным хрысціянам радасць дае менавіта тое, што Хрыстос уваскрэс і даў усім шансе таксама ўваскрэснуць, жыць вечно.

Разгледжаныя прыклады – красамоўнае адлюстраванне таго, што стратэгія рэдактарскіх дзеянняў у адносінах да медыятвора можа быць рознай. Пытанне тут у тым, на якую аўдыторыю выданне разлічвае. Падаецца, што цяпер кожны канфесійны часопіс ці газета разумеюць сваю аўдыторыю занадта вузка. Таму важна ў асабістым парадку вызначыцца: ці нармальна гэта, ці адпавядае гэта сённяшнім запатрабаванням? Ва ўсякім выпадку бачыцца дакладным тое, што герменеўтычны метадацэнкі тэкстаў у перспектыве павінен стаць абавязковым у метадалогіі рэдагавання, прафесійнай дзейнасці рэдактара.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Фогелер Г. Я.* История возникновения и этапы эволюции философской герменевтики // Герменевтика: критич. очерки. М.: Мысль, 1985. С. 11–38.
2. *Накорякова К. М.* Справочник по литературному редактированию для работников средств массовой информации. М.: Флинта: Наука, 2010. 200 с.
3. *Борисенкова А.* Герменевтические проекты в социологии (на примере работ Ю. Хабермаса и П. Рикера) // Социологическое обозрение. 2007. Т. 6, № 2. С. 39–49.
4. *Бетти Э.* Герменевтика как общая методология наук о духе. М.: Канон +, 2011. 144 с.